

תוכן העניינים

- כו פרשיות התפילין
מג עיון וחקירה ביסוד המצווה
נספח: בדיון מה קודם תפילין או מזוזה?
נ החיוב במצוות תפילין
סד טעמה של מצוות תפילין
נספח: האם היה רפיון במצווה זו?
עז היש חיוב לקטן להניח תפילין?
צ מהו צבעה של התפילין?
צג סדר הנחת תפילין
קב דין הסח בין תפילה לתפילה
נספח: בעניין חלוקה בין תפילה של יד לתפילה של ראש
נספח: כאשר פגע בתפילין של ראש תחילה האם מעביר עליה, ומניח של יד?
קכ צורת הנחת התפילין: בעמידה או בישיבה?
קכט סדר קדימויות בין תפילין לציצית
קלד תפילין במשך היום, האמנם?
נספח: לעניין חציצה ומשאוי על הראש בשעת הנחת תפילין
קנה היסח הדעת בתפילין
קס הנחת תפילין בתעניות
קסח זמן חליצת התפילין
קעח הנחת תפילין בחול המועד
קפז הנחת תפילין במוסף של ראש חודש
קצח חליצת תפילין לפני רבו

- צורת התפילין בתימן.....רא
- נספח : חריץ בתפילה של ראש - עד מקום התפר
או לא?
- נספח : לעניין מספר התפירות
נספח : שיעור רוחב ואורך הרצועות
- בדיקת תפילין אימתי?.....רנב
- האם נהגו היהודים בתימן להניח תפילין של רבנו תם.....רנו
- נישוק התפילין בשעת התפילה וקריאת שמע.....רעא
- הגנה והצלה בזכות מצוות תפילין.....רפא
- רמב"ם הלכות תפילין (מהדורת מקבילי).....רפה
- תקציר פרקי הספר.....שה
- תמונות.....שטו
- ראשי תיבות.....שכ
- רשימת קיצורים וביבליוגרפיה.....שכה

בשער

”גַל עֵינַי וְאַבְיָטָה נַפְלְאוֹת מִתּוֹרַתְךָ” (תְּלִים קִיט, ח)

מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, לשמור מזוזות פתחי שעריך, שערים המצוינים במסורת אבותינו הן בהלכה והן במנהג.¹

בספר זה באתי לתאר את חיי אבותינו הקדושים במצוה כה חשובה – מצוות התפילין.

הספר משקף מציאות יום-יומית בה אבותינו שימרו לעצמם את הזכות לדבוק בדינא דתלמוד כפי שלימדנו רבנו הרמב"ם, שפסיקותיו צמודות לתלמוד ולמסורות חז"ל הקדומות. עובדה זו מסבירה מדוע יהודי תימן הקרובים והרחוקים אימצו ושימרו את פסיקותיו של הרמב"ם, וראוהו כמרא דאתרא דתימן.²

בספר זה ביקשתי לתאר ולחזק את מסורת אבותינו הקדומה בהנחת תפילין, וכיצד צורת ההנחה מחזקת פסיקה תלמודית, ועוד לראות מה בין פסיקה זו לפסיקתם של עדות שונות, דוגמה לשימור מסורות קדומות אצל יהודי תימן ניתן להביא מרבנו הרמב"ם שפסק בהלכות תפילין מזוהה וספר תורה:

”אמרו עליו על רב תלמיד רבנו הקדוש, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה, או בלא ציצית, או בלא תפילין.”³

מו"ר הגר"י קאפח זצ"ל תיאר את יהודי תימן כשומרי מסורת אבות אדוקים, וז"ל: ”והנה מסורת קדומים נפלאה נשתמרה רק בידי יהודי תימן כפי שנשתמרה מסורת האמת.”⁴

וכבר רבנו הרמב"ם בעצמו מעיד על יהודי תימן באגרתו שהם אנשי מידות ושומרי מצוות:

1. נלקח מפתחתו של הרב אברהם חמאמי לשו"ת הריב"ד ח"א.
2. ועיין במבוא לספרי הראשון 'ציצית בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל' שהרחבתי שם את היריעה בראיות לכך שמרא דאתרא דתימן הינו רבנו הרמב"ם.
3. שם פ"ד, הל' כה.
4. הלכות תפילין, פ"ג אות כ; וע"ע בתוך פירושו להל' ספר תורה פ"י, אות יא, עמ' תיח: וכבר הוכח כי מסורת אבותינו הקדושים נעוצה עמוק עמוק במעמקי מסורת ישראל."

"נותנים לדל לחמו, ביתם פתוח לרוחה לכל עני והלך... ומעיד כי רדפי צדק הם, מעמידים עיקרי הדת על תלם, מקיימים המצות בדקדוקיהם בכל מקהלותם, הוגים בתורת משה והולכים בדרך רב אשי".⁵

וכ"כ הרב עמרם קורח בספרו 'סערת תימן' על הלימוד המעמיק של יהודי תימן ע"פ דינא דתלמוד: "התלמוד הופיע לתימן, בו למדו ובעקבותיו הלכו".⁶

ועוד חזיתי בספר ילקוט-משה שיהודי תימן שימרו מסורות קדומות ודבקו ברבנו הרמב"ם ללא שום סטייה, וז"ל:

"יהודי תימן שמרו על ההלכה התלמודית, ועל ההלכה הרמב"מית, עד הדור האחרון, ומסורת התלמוד נשתמרה בידם ולא נשתבשה".⁷

ועל יהודי תימן עצמם, וגדלותם מבחינה רוחנית וערכית כבר האיר את עינינו הראי"ה קוק במכתבו לאביו בתארו את עולי תימן כיראי ה' ושומרי תורה ומצוות, וז"ל:

"רבים מאחינו בני ישראל שבאו מתימן, גרמו לנו שמחה רבה. הם אנשים המסתפקים במועט מאוד, רובם ככולם בני תורה, וכמעט שלא נמצא ביניהם עם הארץ כלל, וכולם חרדים ויראי ה'".⁸

לאחר דברים אלה, אציין שמטרתנו בספר זה, לבאר ולשמר את מנהגי יהודי תימן בכל הקשור למצות תפילין. במצוה זו אנו רואים שיהודי תימן ייחודיים ובולטים בהיבטי הלכה והמנהג משאר עדות ישראל, כגון באופן הנחת התפילין אם בישיבה או בעמידה, וכן בסדר קדימויות בין ציצית לתפילין. כמו כן בצורת קשירת הדל"ת בתפילה של ראש, וצורת השיי"ן על הבית עצמו והנחת תפילין דר"ת. גם בזמן ההנחה בעתים השונים

5. ראה בספר סערת תימן עמ' צה, שהביא את דברי האיגרת בקצרה.

6. עמ' צד, וע"ע במבוא של אברהם יערי לספר 'אבן ספיר' עמ' 29, שהביא את לשון שליח א"י בתימן ר' אברהם בן יצחק אשכנזי שאמר: "כי נמצאו קהלות בארץ תימן, על כולם קהל מדינת צנעא בעלי שכל ודעה".

7. הלכות תפילה, עמ' 6.

8. מובא בשבועון 'מצב הרוח' פרשת צו התשע"ו, עמ' 22, ועוד כתב על יהודי תימן באגרות הראי"ה, כרך א, ירושלים תשכ"ב, אגרת ריב, עמ' רסד: "ומתנהגים בכל נימוסי ארצם הקרובים הרבה למנהגי ישראל היותר ראשונים בכל דבר".

התייחדו, בחול המועד, בצומות ותעניות – בהם כבשאר פרטי המצווה טמונים רעיון ומחשבה.

אציין שע"פ הבנתי הדלה, השתדלתי לאורך כל הספר להתחקות אחר המנהג הקדום, ולאשש את ההלכה הרמב"מית, ואקווה שלא נפלה בידי טעות בהבנת הגאונים והראשונים, ואם טעיתי, או שרד מנגד עיניי שריד אשר לא נאחז ברשת השגחתי, אתי תלין משוגתי וה' הטוב יכפר בעדי.⁹

בנוסף, ישנם מקרים שבהם הבנתי בצורה מסוימת את הרמב"ם והגר"י קאפח "תלמידו", ובע"ה אני תפילה שירדתי לסוף דעתם של רבנו "הנשר הגדול" ו"תלמידו".

וכבר כתב הגר"י קאפח בהלכות תלמוד-תורה :

"והיה אם יש בדברי ממש, רשאי המעיין להניח שאולי כך סבר הרמב"ם. ואם אין בדברי ממש, הרי אני הוא שאמרתי ולא הרמב"ם".¹⁰

וכך בספרי זה: והיה אם יש בדבריי ממש, רשאי המעיין להניח שאולי כך סברו הרמב"ם והגר"י קאפח זצ"ל; ואם אין בדבריי ממש, הרי אני הוא שאמרתי ולא הרמב"ם והגר"י קאפח זצ"ל.

יש לומר שיהודי תימן ורבנו הרמב"ם היו מחוברים בנפשם, הן בהשקפה והן בהלכה ובמנהג, וכבר ציינתי זאת בספרי הראשון '**ציצית בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל**' שיהודי תימן קשרו קשר אמיץ עם רבנו הרמב"ם ודבקו בו לאהבה, וזאת בעיקר לאור אחדות הדעים שהייתה ביניהם בענייני השקפה והלכה.¹¹

9. עיין בדברי הקדמתו של הגר"י קאפח לספר אהבה, עמ' ה.

10. פרק ג, הערה לד.

11. בהקדמה לספר, ואביא עתה את דברי הגר"י קאפח זצ"ל בספרו 'כתבים' חלק ב, בפרק 'הרמב"ם וגולת תימן' עמ' 675, וז"ל: "... כך היה הדבר גם עם הרמב"ם, בהופיע זהרו בשמי היהדות נגהו שביבי אורו גם על יהודי תימן והללו החלו להריץ אליו ולהגיש לפניו שאלותיהם ובעיותיהם. הקשר בין גולת תימן והרמב"ם לא הצטמצם כרגיל בשאלות הלכתיות בלבד, אלא התרחב גם בענייני מחשבה ומושגים פילוסופיים. לא חסרו גם התיעצויות פרטיות, שיחידים נהגו להתייעץ בהרמב"ם ועד לפעילות מדינית דיפלומאטית הגיעו קשרי הרמב"ם עם יהדות תימן".

לאור דבריי אלה ובהמשך לספרי הראשון הבנוי על אותה מתכונת של חקירת יסוד אבותינו בהררי קודש, החלטתי לקרוא גם לספר זה בשם 'תפילין בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל – מנהג והלכה', אשר מבטא את מטרתנו להנציח את מנהגי יהודי תימן ועדות נוספות, ולצד המנהגים לבאר את ההלכה התלמודית כפי שהיא באה לידי ביטוי בפסיקת רבנו הרמב"ם.

טרם אצא מן הכרך, חייב אני לציין שהשתדלתי רבות להגיע לספרי ריבותינו ראשונים ואחרונים כאחד ע"מ לא להזניח דעה, מנהג או הלכה מעינינו, ובדגש רב על עדת תימן ופסקי רבנו הרמב"ם.

ברם, הנני סמוך ובטוח שישנם עוד מנהגים, הלכות ותשובות שנעלמו מעיני, ומשום שאי אפשר לבר בלא תבן,¹² אבקש מכל מי שרואה דבר הדרוש חידוד או שינוי אבקש שיעדכני ע"מ לתקן בע"ה במהדורה הבאה ולהאיר את עיני הקוראים שאפגש עימם.

ואסיים במילותיו הטהורות של הגר"י קאפח זצ"ל לתלמידיו על אופן חיבוריו וכתובת ספריו: "אין אדם עושה מלאכתו אלא עד היכן שידו מגעת, וכל השאר מבטל הוא בלבו."¹³

וכבר אמר התנא: "לא עליך המלאכה לגמור."¹⁴

12. ברכות דף נה ע"א.

13. כך שמעתי מפיו של אחד מתלמידי הגר"י קאפח המובהקים הרב ד"ר חננאל סרי יצ"ו.

14. מסכת אבות פרק ב, משנה טז.